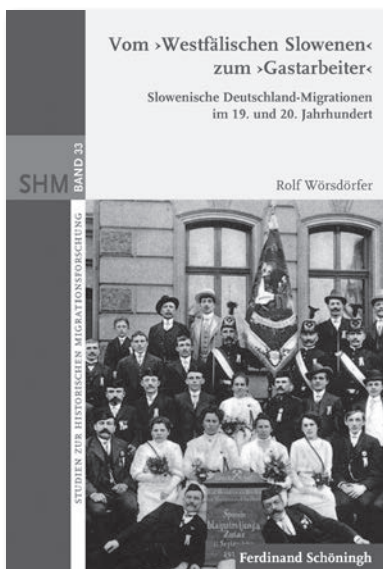

Reviews and Reports

Rolf Wörsdörfer: Vom »Westfälischen Slowenen« zum »Gastarbeiter«. Slowenische Deutschland-Migrationen im 19. und 20. Jahrhundert.

Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2017, 491 strani

Knjiga Rolfa Wörsdörferja, docenta na Tehnični univerzi v Darmstadtu in raziskovalnega sodelavca Inštituta za raziskovanje vzhodne in jugovzhodne Evrope v Regensburgu,¹ je celovit in metodološko-analitično moderno zasnovan oris zgodovine slovenskih priseljencev, ki so v času od zadnjih desetletij 19. stoletja do druge svetovne vojne iskali in našli delo v rudarskih in (v manjši meri) industrijskih naseljih v Porurju, ter slovenskih delavcev (»Gastarbeiterjev«), ki so se v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja zaposlovali v avtomobilskih tovarnah na Bavarskem (zlasti v Ingolstadtu). Wörsdörfer obravnava slovenske migracije v Nemčijo v več kot stoletnem časovnem loku, od, kot pravi, »prve dokazane prisotnosti slovenskega rudarja v porurskem rudniku« leta 1872 do zaustavitve zaposlovanja delavcev iz držav, ki niso bile članice Evropske gospodarske skupnosti, v času t. i. naftne krize leta 1973, v središču njegove pozornosti pa je obdobje dobrih sedmih desetletij, ki ločijo obisk predsednika slovenskega izvršnega sveta Staneta Kavčiča na Bavarskem maja leta 1972 od pettedenskega potovanja Janeza Evangelista Kreka po Porurju in njegovih vestfalskih pisem leta 1899.

Avtor uvodoma, čeprav so viri o priseljevanju rudarjev iz s Slovenci poseljenih dežel v Porurje v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja skromni, kratko oriše gospodarske razmere na slovenskem podeželju in v zasavskih premogovnikih v zadnjih desetletjih 19. stoletja in začetke slovenskih migracij v Porurje, nato pa podrobneje prikaže ne le regionalni, prevladujoče podeželski izvor migrantov, razloge za njihov odhod od doma, njihovo pot v Porurje in njihovo tamkajšnjo poselitev, temveč tudi

¹ Leta 2004 je že objavil obsežno in odmevno monografijo *Krisenherd Adria 1915–1955, Konstruktion und Artikulation der Nationalen im italienisch-jugoslawischen Grenzraum* (Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2004).

njihovo marsikdaj težavno vključevanje v novo okolje, njihove družinske razmere in poročne strategije, njihove identitetne zadrege, razlike med generacijami glede jezikovnih praks (ohranjanje slovenščine in sprejemanje nemščine), pripravljenost na stapljanje z nemško govorečo večino in njihovo organiziranje, ki je imelo prevladujoč katoliški pečat. Priseljenci iz rudarskih področij in socialdemokrati so bili med Slovenci v Porurju pač v manjšini, toda tudi katoliški cerkveni vpliv je v novem, industrijskem okolju postopoma slabel, kar naj bi med drugim kazali prestopanje v protestantsko vero in mešani katoliško-protestantski zakoni, ki so skupaj s sekularizacijskimi težnjami med delavstvom povzročali skrbi katoliški duhovščini.

Wörsdörfer je kar dve obširni poglavji posvetil društvenemu življenju slovenskih priseljencev v Porurju. Pri tem je slikovito predstavil njihove simbole, domoljubne, kulturne, športne in izobraževalne aktivnosti ter narodno, naddržavno naravo bratovščin sv. Barbare in sv. rožnega venca, ki so v času weimarske republike združevale vse, ki so se priznavali h katoliški veri in Slovencem ne glede na njihovo izvorno (jugoslovansko, avstrijsko ali italijansko) državno pripadnost. Kot piše Wörsdörfer, slovenska društva v času med obema vojnoma niso tako hitro razpadla, kot menijo nekateri raziskovalci, postopno upadanje dejavnosti slovenskih društev od srede dvajsetih let dalje pa je sovpadalo s propadanjem združenj rudarskih in metalurških delavcev drugod v Porurju. Do začetka prve svetovne vojne naglo rastočo skupnost slovenskih delavcev naj bi sicer med vojno in neposredno po njej oslabili njihovo vračanje v izvorno domovino in njihove selitve po Evropi, česar naravni prirastek in slovenskemu poreklu mnogokrat že precej odtujena druga generacija »vestfalskih Slovencev« nista več mogla nadomestiti.

Med slovenskimi in jugoslovanskimi društvi v Porurju so najdlje neprekinjeno delovala že omenjena katoliška društva sv. Barbare in sv. rožnega venca, ki so združevala slovenske rudarje in industrijske delavce ne glede na izvorno državno pripadnost, od začetka tridesetih let pa so postajala vse pomembnejša tudi društva, ki sta jih podpirala Beograd in jugoslovanski konzulat, ta pa so se v Dravski banovini povezovala z liberalci. Avtor v zvezi s tem podrobneje predstavlja delovanje »faliranega študenta in rudarja« Pavla Bolhe, ki je v povezavi z jugoslovanskim konzulatom in s podporo jugoslovanske vlade sodeloval pri organiziranju jugoslovanskih društev in Slovence spodbujal k vključevanju vanje, kar je sprva povzročalo konkurenčna nasprotja med slovenskimi (katoliškimi) in (liberalneje, celo laicistično usmerjenimi) jugoslovanskimi društvi, v tridesetih letih pa vseeno privedlo tudi do njihovega nekje bolj, drugje manj uspešnega sodelovanja v okviru skupne krovne organizacije. Porurski Slovenci so bili slabše vključeni v socialnodemokratska združenja, čeprav so se ponekod udeleževali sindikalnih stavk in drugih delavskih protestnih akcij. Slovenske rudarje in delavce pa sta poskušala v tridesetih letih pritegniti tudi avstrijski Volksbund in Vseavstrijska-nemška interesna skupnost, kar jima je ponekod v času gospodarske krize in po vzponu nacionalsocialistov na oblast, čeprav očitno ne v večjem številu, tudi uspelo. Jugoslovanska država po Wörsdörferjevem mnenju porurskih Slovencev pač ni posebej podpirala in jugoslovanske oblasti so z iz Nemčije

izgnanimi delavci, ki so se vrnil domov, kot piše, tudi slabo ravnale, medtem ko sta navedeni organizaciji Slovincem, ki so se jima pridružili, pomagale pri pridobivanju nemškega državljanstva, del priseljencev prve generacije pa se je tudi še nostalgično spominjal stare Avstrije. Toda kot je razvidno iz podpoglavja o Porurskih Slovencih in nacionalsocialističnem režimu, se porurski Slovenci druge generacije po vzponu nacionalsocialistov na oblast vseeno niso v večjem številu vključevali v nacistične organizacije, tisti, ki so se, pa so se večinoma »brez hrupa«, različno prožno in različno imuni za nacionalsocialistične vplive prilagajali novonastalim družbenim in političnim razmeram.

Po Wörsdörferju, so podjetniki slovenske delavce, ki naj bi bili večinoma pripravljene spoštovati pravila in se obnašati »neopazno«, v glavnem cenili. Po prvi svetovni vojni je kljub strogim postopkom in predpisom kar nekaj tisoč Slovencev poskušalo pridobiti nemško državljanstvo, nekateri pripadniki druge generacije priseljencev pa so med obema vojnama že težili tudi k ambicioznejši družbeni uveljavitvi, pri čemer so izgubljali stik z maternim jezikom in izvorno kulturo. Kaplanu Tensudernu v Gladbecku je uspelo za slovenske otroke šele po desetletjih prizadevanj organizirati pouk slovenščine, jugoslovanske oblasti pa so v Porurje šele v tridesetih letih poslale primerne učitelje in druge strokovnjake, kar je bilo za nekatere otroke slovenskih staršev še pravočasno, za mnoge pa že prepozno. Kdor je pač prišel v Porurje okoli leta 1900, ni povzročal posebnega hrupa v svoj ali slovenski prid, pravi Wörsdörfer, in Slovenci naj bi se v tem pogledu tudi pred drugo svetovno vojno razlikovali od »divjih« Poljakov in »pretepaških« Čehov. Vseeno pa naj bi v nemškem zgodovinopisju prisotna slika o »neopaznih« Slovencih vsaj za čas med obema vojnama ne bila povsem točna. V policijskih in županskih poročilih v dvajsetih in tridesetih letih naj bi se tako (tudi) o Slovencih kar množile negativne sodbe, pri čemer pa naj bi se te nanašale predvsem na posameznike ali družine, ki naj bi bili izgnani ali pa bi jim oblasti odrekle nemško državljanstvo.

Če so bile pomembne prelomnice v razvoju skupnosti slovenskih priseljencev v Porurju prva svetovna vojna, gospodarska kriza leta 1929 in začetek druge svetovne vojne, pa je povsem novo obdobje v slovenskih delavskih migracijah v Nemčijo nastopilo po drugi svetovni vojni. Wörsdörfer je v drugem delu knjige tako najprej orisal prva povojna leta, ko je bilo dotedanje slovenske vestfalske »izkušnje« konec in se je del v Nemčiji živečih Slovencev odločil za povratek domov, del (do leta 1970 okoli 3700) pa za prevzem nemškega državljanstva. Posebej se je ustavil pri prosilcih za azil in prebežnikih iz Jugoslavije, ki so v Nemčijo prihajali ne le neposredno po komunističnem prevzemu oblasti, temveč tudi v petdesetih in šestdesetih letih, delo pa so poleg na Bavarskem zlasti sprva ponovno najlažje našli v porurskih rudnikih in tovarnah. V zvezi s tem je predstavil tudi postopke za podeljevanje azila in pridobitev nemškega državljanstva ter legalno in ilegalno zaposlovanje v šestdesetih letih. V drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja, po t. i. gospodarski reformi v Jugoslaviji, odpiranju njenih meja in nemško-jugoslovanskem sporazumu o zaposlovanju jugoslovanskih delavcev, pa je v jugoslovanskem in slovenskem priseljevanju iskalcev dela v Nemčiji

že nastopilo novo obdobje, ko se je migrantski tok usmeril predvsem v središča bavarske oz. južnonemške avtomobilske industrije. Pri tem večinski del slovenskih iskalcev dela ni več prihajal iz Štajerske in Kranjske kot v predhodnem obdobju, temveč predvsem iz Prekmurja, njihov cilj pa so bila zlasti avtomobilska podjetja Auto Union in Audi NSU v Ingolstadt. Avtor je zato zaposlovanju slovenskih delavcev v obeh podjetjih ter njihovim delovnim in življenjskim razmeram v Ingolstadt namenil kar dve obsežni poglavji, v katerih je predstavil tudi njihov ženski del («delo v rudnikih je bilo predvsem moška zadeva», posredniki migrantske delovne sile pa so od konca šestdesetih let dalje »rekrutirali« tudi mlade delavke) in opozoril na njihove stanovanjske razmere in socialne probleme (alkoholizem, zdravstvene težave, poškodbe pri delu). V zadnjem delu knjige je prikazal še vključevanje slovenskih delavcev v sindikate, njihovo sodelovanje v sindikalnih bojih in njihove mednarodne stike, posebno poglavje pa posvetil njihovemu društvenemu življenju in njihovi povezanosti z domovino. Pri tem je zelo zanimivo opozoril na podobnosti in razlike med obema slovenskima migrantskima skupnostma, »vestfalsko« in povojno »bavarsko«, v politični kulturi, nacionalni občutljivosti, socialni samozavesti in tudi v odnosu starih in novih priseljencev do večinskega nemško govorečega okolja, izvirne domovine in slovenske narodnosti.

Wörsdörfer je svoje delo utemeljil na obsežnih arhivskih raziskavah v Nemčiji in Sloveniji ter na odličnem poznavanju ne le nemške in druge tuje, temveč tudi slovenske zgodovinske literature, pri čemer se je z dosedanjimi trditvami nekaterih nemških in slovenskih raziskovalcev mestoma polemično razšel. V kratkem prikazu je seveda mogoče opozoriti le na nekatera najpomembnejša v knjigi obravnavana vprašanja, pozoren bralec, ki jo bo vzel v roke, pa bo v njej našel še mnogo več, saj vsega v kratkem vsebinskem povzetku ni mogoče zajeti. Zato lahko le upamo, da bo Inštitutu za izseljenstvo ZRC SAZU uspelo s pobudo za prevod Wörsdörferjeve knjige v slovenščino. Wörsdörferjeva knjiga o slovenskih migracijah v Nemčijo v 19. in 20. stoletju bo nedvomno ne le nepogrešljiva opora pri nadaljnjih raziskavah zgodovine slovenskega izseljevanja v Nemčijo in Zahodno Evropo v zadnjem stoletju in pol, temveč tudi pri raziskovanju sodobnih migracij, saj so številna vprašanja, o katerih govori in na katera opozarja, že nekaj časa znova zelo aktualna. Hkrati pa je in bo nadvse zanimivo branje za vse, ki jih zanimata zgodovina slovenskega izseljevanja in sodobna migrantska problematika.

Peter Vodopivec